

Čeprav je Finžgar na pol proletarski otrok, je bilo njegovo otroštvo lepo in mu je pomenilo duhovno oporo tudi v poznejših letih. Kolikor je premalo zrastle na njivi, je prisluzil oče, tako da družina ni trpela pomanjkanja in je živela sicer skromno, a zadovoljno življenje zdravih in vedrih ljudi. Jože Pahor pa je bil otrok pravega vaškega proletarca s Krasa, hlapca, ki si je pri delu uničil zdravje in je zgodaj izhiral. Uboga mati, nekdanja gruntarska hči, ki jo je družina izobčila zaradi poroke s hlapcem, se je poslej sama z otrokom ubijala skozi življenje. Kakor izganca sta živela v beraški bajti v hribu nad vasjo. Celo babica, čeprav že vsa sključena in vela, ni mogla trpeti tega otroka, spomina na ranjeno gruntarsko čast. Ni prenesla, da bi se hodil igrat k svojim bratrancem. »Kaj pa ti stikaš pri nas!« — ga je zapodila s palico in se vsa tresla od onemoglega sovraštva do ubogega otroka (Izobčen). In v tem trpljenju se svetlika podoba žrtvujoče se matere, pretresljiva in lepa. Vendar je pisateljovo podajanje nekako patetično, vzneseo, kar zmanjšuje preproščino in s tem veličino materine ljubezni. Tak način pripovedovanja, iskanje besed, ki pomenijo globoka čustva in doživetja, je v tej knjižici kar neprijeten in daje vtis narejenosti (Na meji). Sem sodi tudi poudarjanje materinega desetništva. Posebni pomen desetinstvu je pripisovalo ljudsko izročilo, tradicija, nekako vsiljivo pa ga je klicati na pomoč pri ustvarjanju materine podobe. Mestoma Pahor ne more zatajiti, da je učitelj. Za leposlovno črtico pač preveč vneto razpravlja o »vzgojnih postopkih ali prijemih« (Jarem) in razčlenjuje šolsko uro »spoznavanja prirode« ter ocenjuje učiteljevo metodo, četudi v nekoliko ironičnem smislu (Razjedene roke).

Danica Zupančič

MATEVŽ HACE, KOMISARJEVI ZAPISKI

Drugi del Hacetovih Komisarjevih zapiskov* prinaša pisateljeva doživljanja od septembra leta 1943, ko je avtor odšel na Primorsko kot pomočnik komisarja štirinajste divizije, pa do maja leta 1945, ko se je po zmagi nad okupatorjem vrnil v svoj rojstni kraj. V tem razdobju se je Hacetova politično aktivistična dejavnost širila na vedno bolj razsežen krog, ob čemer je tudi rasla odgovornost za sleherno opravljeno delo. Aprila leta 1944 je postal sekretar političnega oddelka pri četrti operativni coni, februarja leta 1945 je prevzel dolžnosti političnega komisarja štirinajste, aprila istega leta pa je bil dodeljen za komisarja četrte operativne cone na Štajerskem in Koroškem.

Področje, na katerem je opravljal v tem razdobju svoje delo, je bilo obsežno, saj je spremljal vsa leta štirinajsto s Primorske preko Notranjske in Dolenjske na Štajersko in Koroško. Na tej poti je skupaj z borci doživljal težavne in svetle dni, dneve in noči utrudljivih pohodov in bojev, mraza, lakote in nešteto težav, ki so jih slovenski ljudje v izjemni situaciji, v kakršni so se bojevali za svojo zemljo in svojo svobodo, vsak dan doživljali in pre-

* Matevž Hace, Komisarjevi zapiski (S XIV. divizijo). Druga knjiga. S fotografijami J. Petka. Opremil Savo Sovre. Izdala Mladinska knjiga, Ljubljana 1959. Str. 276.

magovali. Avtor zapiskov poroča o teh težkih dneh v dnevnem zaporedju in presenetljivo podrobno. Pred bralcem zaživi cela vrsta posameznikov, s katerimi se je pisatelj srečeval, od funkcionarjev različnih stopenj do terencev, kurirjev, mitraljezcev in borcev. Posebno pozornost je posvetil kulturnikom, ki so delali v okviru štirinajste, med njimi je zlasti podrobno opisal pesnika Kajuha, razgibanega, polnega načrtov in upov, da jih bo uresničil, in njegovo pretresljivo smrt. Posebna poglavja posveča verskemu referentu štirinajste Lampretu, zdravniku in bolničarjem štirinajste, komandantom Tonetu Vidmarju-Luki, Risu, Belaču in neštetim drugim. Pogosto opisuje tudi srečanja s slovenskimi kmečkimi ljudmi, h katerim so se zatekali partizani po pomoč. Ob teh popisih se vleče kot rdeča nit skozi vso knjigo problem religioznosti slovenskega kmečkega človeka, ki jo v večini primerov prerašča zdravo življenjsko bistvo, o čemer priča nešteto primerov v knjigi. Srečanja s preprostimi ljudmi, ki so popisana v tej knjigi, marsikaj razkrivajo o lastnostih slovenskega kmečkega človeka. Malenkosten je, navezan je na svoje skromno imetje, predvsem na živino, brez katere kar ne more izhajati. Kratak povzetek problematike časa in širokega dogajanja ne more predstaviti v zadostni meri življenjskega obsega, razgibanosti in bogatega motivnega gradiva, ki ga hranijo Hacetovi Komisarjevi zapiski.

Če kritično pretehtamo moralno podobo avtorja, ki nastopa kot medij, kot posredovalec individualnih doživetij in objektivnega dogajanja, odkrijemo stopnjevano in prizadevnejšo odgovornost do popisane snovi, kot se je kazala v prvem delu. V drugem delu se avtor razkriva kot tenkočuten človek, ki se zna in zmore vživeti v težave in nasprotja posameznikov, ki v vsaki situaciji naglo in ustrezno reagira. Simpatična poteza njegove notranje podobe je tenkočutno doživljanje in občudujoče opisovanje narave v pestrih niansah letnih časov. Življenje, ki ga doživlja ali spoznava, zajame z enim samim zamahom, na kratko, toda polno. Pri tem opravi, pa tudi pri izvrševanju svojih dolžnosti, ni samo komisar, pač pa človek z veliko mero potrpljenja, volje in razumevanja.

Ob razmisleku o pisateljevi notranji podobi smo se dotaknili snovalnega problema, vprašanja realizacije doživetja ali spoznane snovi. Za vsakim stavkom, za vsako misljo je avtor prisoten. Preprosti stavki, ki so nastali na podlagi bogate vsebine, pričarajo slike življenja v niansah, kakor se je življenje pojavljalo. Včasih pobarva pripoved avtorjeva prizanesljiva, hudomušna ironija, zlasti ob srečanju s preprostimi, mladostno neorientiranimi borci in s kmečkimi ljudmi. Ko so nekemu pohorskemu kmetu ob bombnem napadu zbežljali volji, opisuje Hace njegovo zadržanje takole: »Brkati kmet je nekaj časa molil, nato pa preklinjal vse svetnike od Blaža, ki blagoslavlja s prazno škropilnico, pa do svetega Gala, ki je pohorskim kmetom kradel čebele« (str. 165). Razvoj dogodkov je popisal pregledno, stvarno in preprosto. Ljudi, s katerimi je prihajal v stik, je naslikal na način, da se v bralčevi zavesti ob branju izoblikuje originalna predstava človekova. Nekatere podobe v opisih dogodkov so prave mojstrovine: »Ali ko je četrtič jurišal, je padel v veliki snežni zameť. Kmalu se je ta zameť pordečil od krvi, bilo je, kakor da so se po snegu razcveteli rdeči nageljni« (str. 58). Tragedijo cele čete partizanov predstavi s skopimi, naglimi potezami: »Na zahodni strani se je začelo daniti. Sneg se je usipal

z drevja. Smreke so tiho in otožno vršale. Z bližnjih mladih smrek se je utrgala senca. Prišel je edini borec iz Mihove čete. — Mihove čete ne boš nikoli več videl. Vsi so ostali tam, mi je rekel, sedel k ognju in zakril obraz v lopatiste roke. Vsi smo umolknili« (str. 100). Omeniti pa je treba tudi to, da se nekateri opisi avtorjevih razpoloženj ponavljajo v enakih ali podobnih formulacijah, kar škoduje sicer oblikovno dokaj prečiščenemu in estetsko prizadevno oblikovanemu tekstu.

Druga knjiga Komisarjevih zapiskov priča, da se avtorjevo ustvarjalno hotenje izpopolnjuje in raste. Vsekakor je delo zelo zanimiv in prepričljiv memoarni tekst o narodnem boju, o človeku in njegovem doživljanju v bojih za svobodo. Avtor je v svojih zapiskih zajel široko življenjsko dogajanje v usodnem in izjemnem času; s svojo ustvarjalno voljo je prodril v podrobnosti zapletenih dogodkov in posegel v globlja človeška nagnjenja. Vse to je naskal s preprostimi in stvarnimi potezami.

Delu je dodanih nekaj fotografskih posnetkov iz bojev in pohodov štirinajste. Te fotografije so delo borca J. Petka. S svojo pristnostjo nazorno dopolnjujejo komisarjeve dnevniške zapiske.

Francè Vurnik

GLASBA

DR. DRAGOTIN CVETKO, ZGODOVINA GLASBENE UMETNOSTI NA SLOVENSKEM — II. KNJIGA

Kulturne podobe naroda ne klešejo le umetniki-ustvarjalci; njihovemu delu in prizadevanjem za oblikovanje fiziognomije posameznega naroda v besedi, glasbi in likovni umetnosti se vedno pridružujejo tudi tisti kulturni delavci, ki skušajo ta prizadevanja osvetliti s kritičnega stališča, jih znanstveno utemeljiti, objektivno oceniti ter jih tako približati širšemu krogu javnosti. Znanstvenik, ki se spusti na takšno področje, bodi da je to umetnostni ali literarni zgodovinar alj pa muzikolog, se ne more izogniti številnim problemom; toda najteže se je dokopati do objektivnega prikazovanja umetniške stvaritve ali celotnega umetnostnega obdobja. Kadar gre za prizadevanja polpreteklih ali sodobnih umetnostnih razbodij, se avtor lahko razgleduje po živem svetu in živih pričah, četudi morda zaradi premajhne časovne odmaknjenosti težko postavi dokončno sodbo. Mnogo teže je rekonstruirati iz nemih virov umetnostna prizadevanja preteklosti. Le tankočutno in dolgotrajno delo, združeno z znanstveno doslednostjo, omogoči, da oživi pred nami kulturna dejavnost preteklih stoletij. Če gledamo s tega stališča na Cvetkovo »Zgodovino glasbene umetnosti na Slovenskem«, bomo opazili, da je bil avtor vseskozi zvest zahtevam sodobne muzikologije in tako ustvaril v dveh knjigah popolno podobo naše glasbene preteklosti od prvih spomenikov do štiridesetih let 19. stoletja, ko so se na obzorju pojavili obrisi novega stilnega naziranja — romantike.